

Slovník jazyka českého

František Trávníček
(a Pavel Váša)

- 4 vydání (1. vyd. 1937, další 1941, 1946 a 1952)
- P. Váša – původní excerpce materiálu, F. Trávníček – celková koncepce, výklad a hodnocení slov, doplňky
- obsahově tehdy jediný slovník poučující o spisovné normě češtiny
- pojal i materiál hovorového a uměleckého jazyka
- řada odvozených slov je v heslech uváděna u slov základních (př. slovesa: napsati, vypsati pod psáti), zmiňuje i slovní spojení
- princip synonymie pro vysvětlení významu, u přejatých slov poznamenán pův. jazyk, etymologie jen zřídka
- 4. vydání značně doplněné

na vrchol dokonlosti: v. romanu (Sez.); *-cholití, -cholovati, v. vrcholiti*

vyvrknouti, v. vrtnouti

*vyvršený = dovršený (Sok.-Tůma)

vývrt, -u, m. = vývrtání, vývrtaný otvor; *vývrtka*, ž. = nástroj na vytahování zátek; = šroubovitý pohyb letadla

vyvřelina, ž. = vyvřelá hornina; *vyvřelý*, v. vřítí

vyvstalý = co vyvstane (nebezpečí ...), v. vstáti; *-lé* lící kosti (Jir.) = *vyvstávající*, vystupující; *vyvstávati*, v. vstáti

vyvyskovati, v. výskati

vyvýšenec, -nce, m. = povýšenec; *vyvýšenina*, ž. = vyvýšené místo; *Vyvýšenost*, -í, ž. = Výsost (Jir.); *vyvyšovati*, v. výšiti

*vyvzpomenutelný = nač si lze vzpomenout (Řez.)

vyza, ž., ryba

vyzábělý [*-le; -lost*] = úplně vyhublý

vyzařovati, v. zářiti

výzbroj, -e, ž. = potřeby zbrojní, strojové; = potřeby vůbec: cestovní v. (Čech), vědecká...; *vyzbrojovati*, v. zbrojiti

vyzdívati, v. zdítí

vlastnost...), vynikající; 2. stup. *-čnejší [-čnejí]*

vyznačovati, v. značiti

*význak, -u, m. = znak (šafař., Durd., Holeč., Novák)

význam, -u, m. = smysl, myšlenkový obsah (slova...); = důležitost (člověka, hnutí); *významný* [*-ně; -nost*] = mající význam, důležitý, význačný; v. pohled, úsměv = vyjadřující (ne)souhlas, podiv...; *-ně* se usmát... = na vyjádření (ne)souhlasu...

významosloví, stř. = nauka o významu slov; *-slovný*, příd. k tomu;

významový [*-vě*]: v. odstín, rozdíl = ve významu (slova); *-vé* písmo (Geb.) = vystihující význam slova, nikoli jeho znění; *-vě* = po stránce významové, co do významu;

*významuplný = výrazný (Ner.)

vyznání, stř., 1. v. (z) hříchů... sr. znáti; 2. v. víry, náboženské... v. = náboženství, víra, konfese; životní v. = životní zásady, názory, kredo

vyznavač [*-čka*] || *-vatel* [*-lka*], -e, m. = kdo vyznává: v. víry,

Srovnání

Durd., Holec., NOVAK)

význam, -u, m. = smysl, myšlenkový obsah (slova...); = důležitost (člověka, hnutí);

významný [-ně; -nost] = mající význam, důležitý, význačný; v. pohled, úsměv = vyjadřující (ne)souhlas, podiv...; -ně se usmát... = na vyjádření (ne)souhlasu...

významosloví, stř. = nauka o významu slov; -*slovný*, příd. k tomu;

významový [-vě]: v. odstín, rozdíl = ve významu (slova); -vé písmo (Geb.) = vystihující význam slova, nikoli jeho znění; -vě = po stránce významové, co do významu;

*významuplný = výrazný (Ner.)

SSČ

význam, -u m

1. *myšlenkový obsah vyjádřený jazykovým n. jiným znakem:*
význam slova, věty; význam gesta; jaz. věcný (lexikální), přenesený význam; mluvnický (gramatický) význam

2. *důležitost, závažnost, významnost, cena 2:* význam školy pro život; historický význam událostí; strategický význam města; to nemá (pro mne) význam; tomu se nepřikládá (žádný) význam
♦ nemá význam (se hádat) hovor.
nestojí to za to;

významový příd. k 1: významová změna, souvislost; významový odstín

Reakce na vydání SJČ

(Slovo a slovesnost, ročník 7 (1941), číslo 3, s. 168)

Slovník jazyka českého

od **P. Váši** a **Fr. Trávníčka** vyšel v druhém, tentokrát v jednosvazkovém vydání (v Praze u F. Borového 1941, stran XCI + 1671). Je to fakt potěšující, neboť jde o dílo významné pro naši kulturu jazykovou. Musíme být za ně opravdu oběma autorům vděční. Vášovi přísluší náš dík za to, že dal slovníku základ materiálem, sbíraným po celých dvacet let, a Fr. Trávníčkovi za spolupráci stále se prohlubující. Revisi, potřebnou pro vydání druhé, opravené a rozmožené, provedl Fr. Trávníček sám. Slovník Vášův-Trávníčkův podržuje vedle Příručního slovníku Čes. akademie jako slovníkový typ zcela svou důležitost. (...)

MTS. (= Vilém Mathesius)

Reakce na vydání SJČ (Lidové noviny, 1941)

Vášův-Trávníčkův slovník

Na okraj jeho druhého, přepracovaného a doplněného vydání, které právě začíná vycházet v sešitech.

Pořádek, důstojnost a klid

Nic není tak vznešeného, nic nenaplnuje dokonaleji systém, nic nespočívá přesněji na svém místě, nic není tak rozděleno, ukováno a spjato jako slovíčka v lexikonech. Když si je přečítáte, znějí přísněji než učená litanie a člověk je z toho pořádku málem nešťasten.

Bezprstý, bezprůkazný, Bezprym, bezpředmětný! Slyšíte vůli vyčerpat látku až do dna? Je v tom bezohlednost, počtářství a dále veleba a dále stimulost dokonalého díla. Kdyby měl ustrašený štenář dost času, snad by ta slova přirovnal k těm, která Hospodin rozhodil na počátku do tmy.

Napětí

Zaklepeme-li prstem na hřbet slovníku, změní se velikolepé osamocení významové a přemnohé z těch slovíček se vztáhne k nějaké souvislosti. Nejčastěji nás vede od slova k slovu (či od slova k příběhu) paměť, zkušenost, zvyk sdružovat pojmy, vzlet, ironie, potřeba reagovat, sklon k literárním tvarům, účelnost, neúčelnost a rozmar. Je tedy jisto, že významy neleží ve svých slovníkových palčících v klidu, ale že směřují k slovesné akci, k soudům a k ději. Krátce: slova mívají epický potenciál a jedno více a druhé méně se jen jen třese zazníjí ve svém příběhu.

Bouch, bouchač, bouchačka, Bouchal, bouchanice, bouchar, boucharon! Kdopak by přeslechl onomatopoeický rozmar těch slůvek? Kdopak by k bouch nepřičinil psíl či bác (leť do kouta)? Kdopak necítí, že slova bouchač a bouchačka jsou

aldu, zřeka
slav
po-
akár
vl

ze slova bouchac a bouchačka jsou zárodečné látky anekdotické? Kdopak čta jméno Bouchal nezaletí s autorem kohrámu humorného světce a kdo se nenakazí smíchem, který se line ze slůvka bouchanice? Dále praví učený slovníkař bouchar a to prý v jakési hantýrce znamená stodolu. Není tu (vedle vědy, o které nekolený člověk nemůže mluvit,) vtíp na vtípu? A nešafí se v podobné zvrubnosti cosi básnický krásného?

stvo
ofá-
omě-
opna
mec-
ihne
hod.
ní a
ury,
yka,
běž-
ča-
sem-
není
olší
ých.
č na
ná-
kur-
sena,
ráno
Při-
sdělí
cích,
1941.
zře-
snou
na-
vy-
ného
utno
pošt.

Pohyb

Bylo řečeno, že ve slovníku je každý význam připíchnut (jako nějaký motýlek) na místo určené abecedním pořádkem, a že jen vztahuje určitými směry svá tykadla? - To je snad omyl! Vždyť vidíme, jak skáče a jak se vesele přenáší! - Na stránce 1468 praví profesor Fr. Trávníček toto:

Špičák, -u, m. - něco špičalého (tedy nástroj, hora atd.), zub, špičák, -a, m. - smec, jelen s parohy bez výsad, špičáček atd.

špičatý (-tě, tost) - vybíhající do špiče, přeneseno š. člověk - dávající špičky, -té slovo = špičkas, štipka atd. atd.

To vše dokládá, že význam je mnohdy jméno spojující podobnosti různého obsahu. Je proměnlivé jako Proteus báje, je přesné v kontextu, nepřesné v izolaci, je živé, odráží a současně přitahuje to, co směřuje proti jeho smyslu (špička ne paťa), rozezvučí všechny kmenové příbuznosti, navodí rým či řadu synonym a zhusta krouží v závratných metaforách.

Noemova archa

Pro I zdá se mi, že Vášův-Trávníčkův slovník nelze přirovnat k ničemu jinému než k Noemově arše, která věnila všechno tvorstvo, aby uchovála život. S tou archou je pak plavba bezpečná a utěšená.

Vladislav Vančura